

Nina Drejerska¹

Iwona M. Pomianek²

Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Warszawa

Przedsiębiorczość jako przejaw aktywności zawodowej mieszkańców obszarów wiejskich

Entrepreneurship as a manifestation of economic activity of rural areas inhabitants

Abstract. The aim of the paper was to present numbers and proportions of researched rural households which members had run own firm in the past or had not had experience in that field in before the moment of the research. Regional diversification and ownership of a farm were also taken into account as factors influencing the rural inhabitants' entrepreneurial activity. The paper includes also plans of establishment of an own firm in the future by the researched households members. Conclusions made on the basis of own research were embedded within a wider context of other researchers' results.

Key words: economic activity, entrepreneurship, rural areas

Synopsis. W opracowaniu przedstawiono zmiany liczby i odsetka badanych wiejskich gospodarstw domowych, których członkowie w przeszłości mieli doświadczenia w prowadzeniu własnej działalności gospodarczej, bądź też nie byli aktywni w tym zakresie, w okresie przed sytuacją zastaną w trakcie przeprowadzenia badania. Wzięto pod uwagę zróżnicowanie regionalne oraz posiadanie gospodarstwa indywidualnego, jako czynniki różnicujące skalę aktywności przedsiębiorczej i jej zmiany oraz ewentualne plany rozpoczęcia takiej działalności. Rozważania na podstawie badań własnych rozszerzono o szerszy kontekst badań przeprowadzonych przez innych autorów.

Słowa kluczowe: aktywność zawodowa, przedsiębiorczość, obszary wiejskie

Wstęp

Przemiany systemowe w gospodarce polskiej spowodowały pojawienie się nowego jakościowo zjawiska w postaci rynku pracy, jako podstawowego czynnika weryfikującego przydatność pracowniczą zasobów pracy. Jednoczesne pojawienie się problemu bezrobocia wywołało konieczność poszukiwania możliwości aktywizacji zawodowej osób w wieku produkcyjnym. Problem ten zasługuje na szczególną uwagę, ponieważ między liczbą tworzonych samodzielnie miejsc pracy a poziomem stopy bezrobocia występuje zależność [Kryńska 2004]. Zatem można przyjąć, że właśnie pojawienie się bezrobocia przyczyniło się do zwiększenia zainteresowania osób poszukujących zatrudnienia podejmowaniem pracy na własny rachunek [Kukulak-Dolata i Sobocka-Szczapa 2007].

Nowo powstałe firmy, jedno lub kilkuosobowe, w sumie stanowią w wielu gminach znaczącą pozycję w strukturach zatrudnienia, jednak do wyjątków należą sytuacje, gdy

¹ Mgr, e-mail: nina_drejerska@sggw.pl

² Mgr inż., e-mail: iwona_pomianek@sggw.pl

powstanie jednej lub kilku firm wywoływało mechanizm mnożnikowy w postaci tworzenia innych podmiotów kooperujących. Sytuacje takie występowały w przypadku wiejskich obszarów pozostających pod wpływem dużych aglomeracji lub w zasięgu oddziaływania przejść granicznych na obszarach pogranicza zachodniego [Adamowicz i Zwolińska-Ligaj 2004].

Jak wskazują wyniki badań Kukulak-Dolaty i Sobockiej-Szczapy [2007], głównymi motywami utworzenia własnego stanowiska pracy poprzez założenie przedsiębiorstwa były chęć i konieczność kontynuowania aktywności zawodowej, gdyż ze względu na brak ofert pracy osoby te nie były w stanie podjąć pracy najemnej. Samozatrudnienie okazało się szansą zarówno dla ludzi w starszych rocznikach wieku produkcyjnego, jak i młodych, nieposiadających doświadczenia zawodowego i niereprezentujących umiejętności poszukiwanych przez pracodawców, przy czym w przypadku ludzi młodych podjęcie decyzji o rozpoczęciu prowadzenia własnej działalności było zdecydowanie łatwiejsze, mimo braku wiedzy i doświadczenia. Badania PARP [Drozdowski i Mączka 2004] potwierdzają obserwację, iż ryzyko związane z podejmowaniem pracy na własny rachunek nie ma charakteru blokującego działania młodych ludzi przed traktowaniem jej jako jednego z wariantów drogi zawodowej.

Badania przeprowadzone przez Pięcek [2006] dowodzą, że głównymi powodami rozpoczęcia pracy na własny rachunek są chęć poprawy własnej sytuacji materialnej, chęć usamodzielnienia się oraz utrata poprzedniej pracy. Z kolei, jak wynika z badań Kukulak-Dolaty i Sobockiej-Szczapy [2007], do najważniejszych motywów podejmowania działalności gospodarczej zalicza się chęć zapewnienia środków utrzymania rodzinie bądź polepszenia statusu materialnego, niezadowolenie z dotychczas wykonywanej pracy (najemnej), korzystne uwarunkowania dla rozwoju działalności gospodarczej (w latach dziewięćdziesiątych) oraz potrzeby lokalnego rynku. W wielu przypadkach znaczącą rolę odgrywa tradycja, czyli możliwość (bądź konieczność) przejęcia przedsiębiorstwa po rodzicach.

Brak zasobów siły roboczej, obciążenia administracyjne i innego rodzaju bariery rynku pracy stanowią najważniejsze czynniki zewnętrzne wpływające na szanse przetrwania i rozwoju nowo założonych firm. Poziom płac wywiera negatywny wpływ w tradycyjnych sektorach przemysłowych, lecz odgrywa nieznaczącą rolę jako czynnik kosztowy w firmach innowacyjnych [Observatory... 2002]. Jak wynika z badań Niedzielskiego [1995], co drugie przedsiębiorstwo prowadzące działalność na obszarach wiejskich nie działało dłużej niż dwa lata. Do głównych przyczyn tak krótkiej żywotności firm zaliczono ograniczone rozmiary popytu, wyznaczone przez liczbę ludności i jej zamożność, oraz brak kapitału na rozwój. Z kolei z badań Kołodziejczyk [2002] wynika, iż średnio co czwarte zarejestrowane przedsiębiorstwo upada po pierwszym roku działalności. Kamiński [2004] dowodzi, iż samorządy lokalne nie przywiązują wagi do tego problemu, gdyż nie dokonują one analiz podmiotów rejestrujących i likwidujących działalność gospodarczą na terenie gminy. Badania PARP [Raport... 2001] zdecydowanie potwierdzają tezę, że przedsiębiorstwu najtrudniej jest przetrwać pierwszy rok swojej działalności. W tym okresie kończyło działalność średnio około 40% firm (tabela 1).

Wśród przyczyn zaniechania działalności byli przedsiębiorcy na ogół wymieniają jej niską opłacalność. W większości przypadków taka decyzja oznacza powrót do bierności zawodowej i do źródła utrzymania w postaci renty, zasiłku, pracy współmałżonka lub dorywczo podejmowanych zajęć [Psyk-Piotrowska 2001].

Tabela 1. Współczynnik przeżywalności przedsiębiorstw utworzonych w latach 2001-2004

Table 1. Survival index of enterprises established in 2001-2004

Rok utworzenia	Liczba przedsiębiorstw zarejestrowanych	Współczynnik przeżycia pierwszego roku, %	Współczynnik przeżycia do roku 2005, %
2001	209 384	64,5	31,9
2002	176 492	61,5	35,2
2003	176 867	64,4	50,4
2004	155 853	61,6	61,6

Źródło: [Raport... 2007].

Niska stopa przetrwania przedsiębiorstw niekoniecznie musi być spostrzegana jako zjawisko negatywne. Nowe przedsiębiorstwa, nawet jeśli ich żywot jest krótki, mogą wymuszać na wcześniej istniejących wyższą efektywność, powodować obniżenie cen na rynku, itp. W przypadku niepowodzenia form high-tech ich zasoby know-how i techniczne mogą zostać przejęte przez przedsiębiorstwa stare, które w inny sposób mogłyby do nich nie dotrzeć [Business... 2003; Dominiak 2005].

Material i metoda

Materiałem badawczym wykorzystanym w artykule są dane empiryczne stanowiące część projektu badawczego pt. Analiza i ocena sytuacji kobiet wiejskich na rynku pracy, współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich. Badanie przeprowadzono w formie wywiadu kwestionariuszowego w celowo wybranych 24 powiatach całego kraju w drugiej połowie 2006 roku. Kryteria dobru stanowiły położenie w jednym z regionów na poziomie NTS 1³ oraz sytuacja pod względem stopy bezrobocia i wielkości PKB na 1 mieszkańca. W rezultacie z każdego z sześciu regionów wybrano do badań po cztery powiaty: dwa o najlepszej i dwa o najgorszej sytuacji w zakresie tych dwóch czynników. W każdym z powiatów poddano badaniu 41 lub 42 wiejskie gospodarstwa domowe, co łącznie dało 1000 gospodarstw domowych.

Celem całego projektu było zidentyfikowanie uwarunkowań determinujących sytuację kobiet wiejskich na rynku pracy i aby był on możliwy do zrealizowania, badaniu poddano całe gospodarstwa domowe. Podejście takie było uzasadnione po pierwsze faktem, iż aby określać jakąkolwiek specyfikę sytuacji kobiet to niezbędna jest znajomość tego samego zakresu w odniesieniu do mężczyzn. Ponadto, w społecznościach wiejskich bardzo często jeszcze sytuacja kobiet nie może być rozpatrywana w oderwaniu od, na ogół ciągle tradycyjnej, rodziny wiejskiej, która w znacznym stopniu wyznacza rolę poszczególnym jej członkom.

³ Nomenklatura Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS) opracowana została na podstawie europejskiej Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) obowiązującej w krajach Unii Europejskiej. Poziom 1 obejmuje obszar regionu. Z dniem 1 maja 2004 r. powołano 6 regionów, w skład których wchodzi po kilka (od 2 do 4) województw [Rozporządzenie... 2004]. Regiony to centralny (województwa łódzkie i mazowieckie, południowy (województwa małopolskie i śląskie), wschodni (województwa lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie i podlaskie), północno-zachodni (województwa wielkopolskie, zachodniopomorskie i lubuskie), południowo-zachodni (województwa dolnośląskie i opolskie), północny (województwa kujawsko-pomorskie, warmińsko-mazurskie i pomorskie).

W badaniu uczestniczyły zarówno gospodarstwa domowe z użytkowaniem gospodarstwa indywidualnego, jak i tzw. bezrolne gospodarstwa domowe. Proporcje tych dwu grup gospodarstw w próbie badawczej ustalono według wskaźnika udziału ludności w gospodarstwach domowych z użytkowaniem gospodarstwa indywidualnego w grupie ludności zamieszkałej na obszarach wiejskich.

W opracowaniu poddano analizie informacje dotyczące aktywności badanych mieszkańców wsi w zakresie prowadzenia własnej działalności gospodarczej, zarówno w momencie przeprowadzenia badania, w przeszłości jak i w planach na przyszłość. Zwrócono również uwagę na zróżnicowanie regionalne oraz posiadanie gospodarstwa indywidualnego jako czynniki różnicujące przedsiębiorczość mieszkańców obszarów wiejskich.

Wyniki badań

W części badanych wiejskich gospodarstw domowych prowadzono w trakcie badania własne przedsiębiorstwo lub posiadano doświadczenia z pracą na własny rachunek w przeszłości (tabela 2).

Tabela 2. Liczba rodzin prowadzących w przeszłości i obecnie działalność gospodarczą

Table 2. Number of families running enterprises nowadays and in the past

Czy prowadzono wcześniej działalność gospodarczą?	Czy obecnie prowadzi się działalność gospodarczą?		Ogółem
	nie	tak	
Tak	109	101	210
Nie	752	38	790
Ogółem	861	139	1000

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych w tabeli 2 można wyróżnić cztery grupy wiejskich gospodarstw domowych:

1. gospodarstwa domowe nigdy nie prowadzące działalności gospodarczej (752 gospodarstwa) stanowiące większość badanej populacji bo 75,2%,
2. gospodarstwa domowe prowadzące w przeszłości działalność gospodarczą, a obecnie nieaktywne w tym zakresie (109 gospodarstw), stanowiące 10,9% badanej populacji,
3. gospodarstwa domowe prowadzące działalność gospodarczą zarówno w momencie badania, jak i w przeszłości (101 gospodarstw), stanowiące 10,1% badanej populacji,
4. gospodarstwa domowe w przeszłości nieaktywne na polu własnej działalności gospodarczej, natomiast obecnie prowadzące działalność gospodarczą, 38 gospodarstw, co stanowiło 3,8% badanej populacji.

Tabela 3. Liczba rodzin prowadzących w przeszłości i obecnie działalność gospodarczą w powiatach o najlepszej w danym regionie sytuacji pod względem stopy bezrobocia i PKB na 1 mieszkańca

Table 3. Number of families running enterprises nowadays and in the past in the best poviats with respect to the unemployment rate and GDP per capita

Czy prowadzono wcześniej działalność gospodarczą?	Czy obecnie prowadzi się działalność gospodarczą?		Ogółem
	nie	tak	
Tak	52	50	102
Nie	376	20	396
Ogółem	428	70	498

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Liczba gospodarstw domowych prowadzących w przeszłości i obecnie działalność gospodarczą w powiatach o najgorszej w danym regionie sytuacji pod względem stopy bezrobocia i PKB na 1 mieszkańca

Table 4. Number of families running enterprises nowadays and in the past in the worst poviats with respect to the unemployment rate and GDP per capita

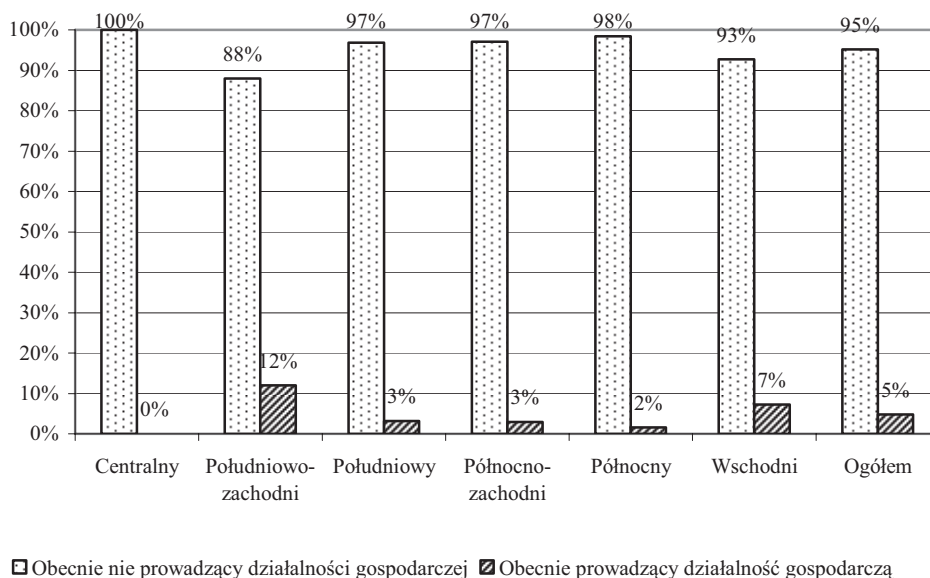
Czy prowadzono wcześniej działalność gospodarczą?	Czy obecnie prowadzi się działalność gospodarczą?		Ogółem
	nie	tak	
Tak	57	51	107
Nie	376	18	394
Ogółem	433	69	502

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie danych tabel 3 i 4 można stwierdzić, że zarówno wcześniejsza jak i obecna aktywność na polu prowadzenia działalności gospodarczej nie różni się ze względu na lepszą czy gorszą sytuację powiatu, w którym zamieszkuje dana rodzina, pod względem stopy bezrobocia czy poziomu PKB w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Liczebność gospodarstw domowych w wyodrębnionych wcześniej grupach jest nieomal identyczna.

W trakcie analizy zmian w przekroju regionalnym w zakresie prowadzenia własnej firmy, obejmującej kontynuowanie prowadzonej wcześniej działalności lub jej zaprzestanie, czy też podjęcie nowej działalności gospodarczej, podzielono badane jednostki na dwie grupy, odpowiadające wierszom w poprzednich tabelach. Pierwsza z nich to gospodarstwa domowe, których członkowie w przeszłości nie prowadzili własnej firmy. W trakcie badania mogli oni nadal nie być aktywni na tym polu, mogli jednak pomimo braku wcześniejszych innych doświadczeń prowadzić działalność gospodarczą (rys. 1).

Chociaż w regionie centralnym żadne z badanych gospodarstw domowych nieprowadzących wcześniej działalności gospodarczej nie podjęło takowej (100% z wcześniej nieprowadzących nadal jej nie prowadziło), to jednak, biorąc pod uwagę liczby bezwzględne, jednostki takie były najmniej liczne właśnie w regionie centralnym. Największe zmiany w tym zakresie nastąpiły w regionie południowo-zachodnim, gdzie 18 (12%) gospodarstw domowych, wcześniej nieaktywnych, zaktywizowało się na polu przedsiębiorczości. Należy jednak dodać, że region ten odznaczał się najmniejszą bezwzględną liczbą wiejskich gospodarstw domowych prowadzących w przeszłości działalność gospodarczą, stąd przyrost ten w ujęciu procentowym był największy.

Rys. 1. Odsetek rodzin nie prowadzących wcześniej działalności gospodarczej, według regionów
 Fig. 1. Proportion of families which did not engage in running an enterprise in the past, by regions

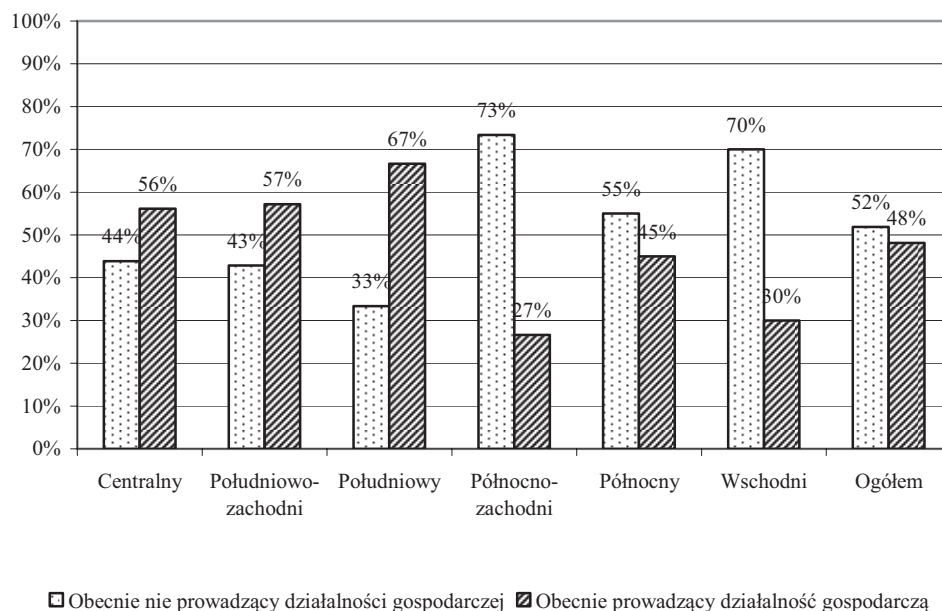
Źródło: opracowanie własne.

Druga grupa rozpatrywana w przekroju regionalnym to gospodarstwa domowe, których członkowie prowadzili wcześniej własną działalność gospodarczą i mogli ją w trakcie badania kontynuować albo zakończyć przed momentem badania (rys. 2).

Najbardziej aktywni w tym zakresie byli i pozostali nadal badani mieszkańcy regionów centralnego i południowo-zachodniego. Pozytywne tendencje można również odnotować w regionie południowym. Natomiast w regionach północno-zachodnim, wschodnim i północnym ponad połowa badanych mieszkańców wsi prowadzących wcześniej działalność gospodarczą zrezygnowała z niej.

Poza układem makroregionalnym przedmiotem zainteresowania był również fakt posiadania gospodarstwa indywidualnego, jako czynnik mogący warunkować skalę aktywności w zakresie przedsiębiorczości (tabela 5).

Na podstawie danych z tabeli 5 można stwierdzić, że co prawda liczba gospodarstw rolnych i bezrolnych w poszczególnych grupach w zależności od faktu prowadzenia działalności gospodarczej jest zróżnicowana, ale nie znajduje to swojego wyraźnego przełożenia na podział zbiorowości między prowadzącymi i nieprowadzącymi pozarolniczej działalności gospodarczej. Odsetek jednostek prowadzących lub nie prowadzących działalność gospodarczą zarówno w przeszłości, jak i obecnie, jest zbliżony w rolnych i bezrolnych gospodarstwach domowych.

Rys. 2. Odsetek gospodarstw domowych prowadzących wcześniej działalność gospodarczą według regionów
 Fig. 2. Proportion of families engaged in the past in running an enterprise, by regions

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 5. Liczba rodzin prowadzących w przeszłości i obecnie działalność gospodarczą w podziale na gospodarstwa rolne i bezrolne

Table 5. Number of families running an enterprise nowadays and in the past, depending on farm ownership

Typ gospodarstwa	Czy prowadzono wcześniej działalność gospodarczą?	Czy obecnie prowadzi się działalność gospodarczą?		Ogółem
		nie	tak	
Bezrolne	tak	53	53	106
	nie	333	19	352
	ogółem	386	72	458
Rolne	tak	56	48	104
	nie	419	19	438
	ogółem	475	67	542

Źródło: opracowanie własne.

Spośród gospodarstw, w których wcześniej prowadzono działalność gospodarczą a obecnie zaprzestano (109 gospodarstw), tylko 19, czyli 17,6% chciałoby w przyszłości podjąć ponownie działalność gospodarczą. Wśród jednostek nie mających doświadczenia w zakresie przedsiębiorczości i nie prowadzących własnego przedsiębiorstwa w momencie

badania (752 gospodarstwa), 51 (6,8%) wyraziło chęć podjęcia działalności gospodarczej. Widać więc, że biorąc pod uwagę nawet fakt, że nieznaczny odsetek gospodarstw z doświadczeniem w zakresie własnej działalności chciałoby podjąć ją ponownie, to i tak jest to odsetek dwa i pół razy większy niż w przypadku osób, które przedtem nie pracowały na własny rachunek.

Podsumowanie

Przywołane w opracowaniu wyniki badań dowodzą, że pojawienie się problemu bezrobocia w efekcie zmian systemowych wywołało konieczność poszukiwania możliwości aktywizacji zawodowej osób w wieku produkcyjnym. W strukturach wielu lokalnych rynków pracy nowopowstające przedsiębiorstwa stanowią znaczącą pozycję, jednak na ogół nie odnotowuje się efektu mnożnikowego w postaci powstawania innych podmiotów kooperujących. Jak dowodzą badania, w wielu przypadkach podjęcie własnej działalności gospodarczej było alternatywą dla bezrobocia, przy czym chętniej takie ryzyko podejmowały osoby młode. Rozpoczęcie własnej działalności stanowi jeden ze sposobów stworzenia miejsc pracy na obszarach wiejskich nie tylko dla siebie lub członków własnej rodziny, ale również sąsiadów czy znajomych. Bardzo często bowiem takie lokalne przedsiębiorstwa działają, przynajmniej na początku, w doskonale sobie znanym, najbliższym otoczeniu. W działalności przedsiębiorstwa najbardziej decydujący jest pierwszy rok, a najczęściej wymienianym powodem zaniechania działalności jest jej niska rentowność. Zrozumiałym zjawiskiem jest również rezygnacja z prowadzenia działalności gospodarczej, co jest objawem dynamicznie rozwijającej się gospodarki, jeśli nie wiąże się z całkowitym zaprzestaniem aktywności w zakresie przedsiębiorczości. Bywa, że taka decyzja skutkuje powrotem do bierności zawodowej i do źródła utrzymania w postaci zarobków małżonka, rent lub zasiłków. Na podstawie wyników przeprowadzanych badań własnych można stwierdzić, że mieszkańcy obszarów wiejskich posiadający już doświadczenie w prowadzeniu własnego przedsiębiorstwa, nawet jeżeli w czasie badania nie byli aktywnymi przedsiębiorcami, znacznie częściej dopuszczają możliwość ponownego rozpoczęcia działalności gospodarczej.

Literatura

- Adamowicz M., Zwolińska-Ligaj M. [2004]: Rola małych i średnich przedsiębiorstw w kształtowaniu lokalnych rynków pracy. *Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych XLI, Prace Wydziału Nauk Przyrodniczych Seria B* nr 54. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, ss. 21
- Business demography in Europe, Results for 10 Member States and Norway. [2003]. EC, Luxemburg, ss. 10.
- Dominiak P. [2005]: Sektor MSP we współczesnej gospodarce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, ss. 242.
- Drozdowski R., Mączka P. [2004]: Samozatrudnienie. Analiza wyników badań. PARP, Warszawa, ss. 32.
- Kamiński R. [2004]: Wspieranie pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, nr 2 (123), s. 81.
- Kołodziejczyk D. [2002]: Uwarunkowania społeczno-gospodarcze lokalnego rozwoju gospodarczego. Studia i monografie z. 113. IERiGŻ, Warszawa
- Kryńska E. [2001]: Dylematy polskiego rynku pracy. IPiSS, Warszawa, ss. 108
- Kukulak-Dolata I., Sobocka-Szczapa H. [2007]: Praca na własny rachunek w Polsce – wyniki badań jakościowych. [W:] Praca na własny rachunek – determinanty i implikacje. Kryńska E. (red.). IPiSS, Warszawa, ss. 110-113.

- Niedzielski E. [1995]: Przedsiębiorstwa pozarolnicze na wsi. *Przegląd Organizacji* nr 10/95, ss. 12
- Observatory of European SMEs 2002 No. 5. Business demography in Europe. [2002]. European Commission, ss. 42.
- Pięćek B. [2006]: Portret zbiorowy wiejskich przedsiębiorców. [W:] *Kapitał ludzki i zasoby społeczne wsi. Ludzie – społeczność lokalna – edukacja*. Szafraniec K. (red.). IRWiR PAN, Warszawa, ss. 227.
- Psyk-Piotrowska E. [2001]: Przejawy i cechy przedsiębiorczości na obszarach popegeerowskich. *Wieś i Rolnictwo* nr 4 (113), ss. 113.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w latach 2005-2006. [2007], PARP, Warszawa, ss. 23.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 2004 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wprowadzenia Nomenklatury Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych (NTS). [2004]. *Dz. U.* z dnia 1 maja 2004 r.